# HAKÎM ŞİFAYÎ, BİR HİCVİYESİ VE KÂMÎ'NİN TÜRKÇE ŞERHİ

**Yusuf ÖZ**[*]

**Özet**

Hakîm Şifayî, Safevî sultanı I. Şah Abbas döneminin ünlü tabiplerindendir ve aynı zamandasözünü sakınmayan bir hiciv şairi olarak bilinmektedir. Oluşturduğu ilk Dîvân'ı hiciv ve hezellerinden oluşur. Hicivden zamanla tövbe etmiş olsa da daha sonra tertip ettiği Dîvân'ında ve hamsesini oluşturan mesnevilerinde bu alışkanlığından kısmen vazgeçip hicivlerini genelleştirdiği görülür. Makaleye konu olan hicviyesini dönemin vezirlerinden Mu'min Han hakkında yazmıştır. Arapça terkipler, Türkçe kelime ve sözler, özel isimler ve mekân adları ihtiva etmesi; dönemin bazı eğlencelerive geleneklerigibi folklorik ögeler barındırması bakımından zengin bir içeriğe sahip bu hicviyeninaçıklama gerektiren kısımları Abdulkadir el-Bağdadî tarafından izah edilmiştir. Edirneli şair Kâmî bu izahları bizzat el-Bağdadî'den dinlemiş, notlarını daha sonra metin haline getirmiştir.

**Anahtar Kelimeler**: Hakîm Şifayî, Mu'min Han, el-Bağdadî, Kâmî, hiciv, hezel

## Hakîm Shifayi, One Of His Satire And Turkish Commantary Of Kâmî

**Abstract**

Hakîm Shifayi is one of the famous physicians of the era of the Safavid Sultan Shāh 'Abbās the Great (Shāh 'Abbās I), and is also known as a satire poet. The first Diwan he created consists of satires and travesties. Although he forswore satire in time, it is observed that he could not dispense with this habit in his Diwan which he composed afterwards and in his masnavi poets comprising his Khamsa. He wrote his satire which is the subject of the article about Mumin Khan, one of the viziers of the era. The parts of this satire which has a rich content in terms of the fact that it comprises Arabic phrases, Turkish words and sayings, proper names, and place names; and that it contains certain folkloric elements from entertainments to traditions of the era, were interpreted by Abdulqadir al-Baghdadi. The poem Kâmî of Edirne listened to such interpretations from al-Baghdadi in person, and later transformed his notes into texts.

**Key Words:**Hakîm Shifayî, Mumin Khan, al-Baghdadi, Kâmî, satire, travesty

---

[*] Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Farsça Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, (e-posta:yusufoz01@yahoo.com).

**Hakîm Şifayî**

Hakîm Şifayî adıyla ve şiirde Şifayî mahlasıyla bilinen, Şerefuddîn Hasan b. Hakîm Molla Muhammed Huseyn-i İsfahânî[1], I. Şah Abbas (1587-1628) döneminin tabip ve şairlerindendir. 966/1558 yılında İsfahan'da, dönemin tanınmış hekimlerini yetiştirmiş bir ailede doğmuştur. Babası,Hâce Molla adıylabilinenHakîm Molla Muhammed Huseyn ve ağabeyi Hakîm Nasîrâ,dönemin seçkin tabiplerinden idi.Şifayî de tıp eğitimini ailesinden almış ve mesleğine, İsfahan Merkez Camiindeki muayenehanesinde başlamıştır.Zamanla hekimlikte babasının halefi olanŞifayî,kendisi otuz yaşında iken tahta geçen Safevî sultanlarından I. Şah Abbas'ın sarayında hekimbaşılık yapmış, hem şair hem hekim kişiliğiyle şahın ve saray erkânınınitibar ettiği kişilerden olmuştur.[2]I. Şah Abbas tarafından kendisine *meliku'ş-şuarâ*ve *mumtâz-i İran* unvanları verilmiş ise de sarayda resmî bir görev üstlenmemiştir.

Geçimini doktorlukla sağlayan Şifayî, tıp dışında felsefe, metafizik, dilbilim ve astronomialanında da kendisiniyetiştirmiş; dönemin ünlü filozofu Mîr Gıyâsuddîn Mansûr-i Şirazî'nin (ö. 948-49/1541-42) öğrencisi olmuştur.[3]Hamsesini oluşturan "mesnevilerinin muhtevasından Arapça sarf ve nahiv, fıkıh, usul, İslâmî ilimler, felsefe, hikmet, astronomi ve geometride bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır."[4] Kâmî de onun astronomiyle ilgilendiğini bir münasebetle ifade etmiştir:"Ṣāḥib-i hicv Şifāhī egerçi Ṣāh ʿAbbās'uñ ser-eṭibbāsı idi, lākin nücūmda da mahāreti olmaġla baʿżı enẓārāt-ı kevākibe aḥkām yazardı. Müʾmin Ḫān[ın], Şifāyī nücūm ḥesābında bir ecelldir didigi mesmūʿı olmış."[5]

Şifayî, hayatını İsfahan'da geçirmekle birlikteŞiraz, Horasan, Yezd, Mazenderanve Taberistan'a yolculuk yapmış veMeşhed'iziyeret etmiştir. 1012-1014/1603-1605 yıllarında Herat'ta iki yıl kalmış, Herat emiri Huseyn Han Şamlû'nun ev sahipliği yaptığı, MirzâFasihî-i Herevî, Celâlî-i Nâyînîve Muhammed Rıza Fikrî gibi şairlerin de bulunduğu edebî meclislere katılmıştır.[6]Şifayî, 5 Ramazan 1037/ 9 Mayıs 1628tarihindeyetmiş bir yaşında iken vefat etmiş ve Kerbelâ'da defnedilmiştir.[7]

Şifayî, genç yaşlarından itibarenşiirle meşgul olmuştur. Meslekî tecrübe ve ilmî birikimini eserlerinde, özellikle Senâyî'nin*Hadîkatü'l-Hakîka* adlı eserini örnek alarak yazdığı *Nemekdân-ı Hakîkat*adlı mesnevisinde sergilemiştir.[8]Hiciv içermeyen şiirleri ve özellikle mesnevileridönemin tezkire yazarları tarafından beğeniyle karşılanmıştır.[9]

Hakîm Şifayî, Fars şiirinde Sebk-i Hindî veya Sebk-i İsfahanî olarak adlandırılan üslubun takipçisidir. Sebk-i Hindî üslubunun betimlemeler ve anlamlar bakımından daha anlaşılır ve daha makul olan "İran kolu"nu, yani "teshîlî" üslubu benimsemiş şairler arasında sayılmaktadır.[10]"Yeni mecazlar kullanma ve hayalcilikteki gücüne rağmen gazelleri, nispeten akıcı ve yalın olup"[11]Baba Figanî (ö. 925/1519) ve on dört yaşlarında iken görüştüğü Muhteşem-i Kâşânî'nin (ö. 996/1588) takipçilerinden sayılmıştır.[12]"Bir şair olarak ismi, orta düzeyde edebiyat ve kültür bilgisine sahip kişilerce bilinmese de bazı şiirleri halkın dilinde pelesenk olmuştur."[13]

Çağdaşı tezkire yazarları Şifayî'imala makama önem vermeyen; hassas ve alıngan yapıda, sabırsız, efe karakterli, laubalive hazırcevap olarak nitelendirmişlerdir.[14]Bu vasıfları şiirinde alaycı ve aşağılayıcı bir üslup olarak yansımıştır. Çağdaşı birçok şaire,hatta Urfî gibi kendisinden önce yaşamış usta bir şairesataşmış,[15]sözleri ve kalemiyle birçok kişinin gönlünü yaralamıştır. Hiciv ve hezellerindenŞah Abbas da nasibini almış; çağdaşı şairler, meslektaşları, hatta hastaları onun şiirlerine konu olmuşlardır.[16]Öğrencisi olan "Sâib-i Tebrîzî tarafından 'sözün nabzını tutan şair' ifadesiyle övülen Şifayî, Enverî (ö. 598/1189) ve Sûzenî'den (ö. 1037/1628)de ileri düzeyde bir hiciv şairi olarak kabul edilmiştir.[17]Hiciv içerikli şiirlerinde edep sınırlarını aşması, saray ve edebiyat çevrelerince hoş karşılanmamıştır. Tezkire yazarlarından ve dönemin tanınmış düşünürlerinden Mîr Muhammed BâkırDâmâd'ın (ö. 1040/1630-31) ifadesiyle şairliği, onun faziletini örtmüş, hiciv de şiirini gizlemiş ve şairin şöhretine engel olmuştur.[18] Hakkında söylenen, "*Onun kılıç gibi olan hicivleri nedeniyle, Irak şairlerinin çoğunu korkudan titreme tutmuştu*"[19]sözü, onun hiciv ve hezeldeki gücünü ve aşırılığını özetlemektedir.

Şifayî, bazı eleştirmenler ve edebiyat tarihçilerinceedebî ürünlerinin kayda değer görülmediği "Safevîdönemi şairleri arasında önceki şairlerin üslubunu izlemiş birkaç şairden"[20], aynı zamanda"çok sayıda kaside yazmış ve bunda başarılı olmuş nadir şairlerden dir."[21]*Dîvân*'ı ancak 1983 yılında,*Dīvān-i Şerefuddīn Ḥasan Ḥakīm Şifā'ī-i Iṣfahānī* adıyla, Luṭf'alī Bennān'ın tashih, mukaddime ve notlarıyla basılmıştır (Tebriz 1362 hş.). Belirtilen baskısına göre kaside, terkîb, kıt'a, gazel ve rubailerinden oluşan *Dîvân*'ı on iki bin beyittir. *Nemekdân-ı Hakîkat, Dîde-i Bîdâr, Mihr u Muhabbet, Mecma'u'l-Bahreyn, Bîst Bâb der Tıb* adıyla da anılan *Karabâdîn-i Şifâyî* adlı mesnevilerinden oluşan hamsesi ve ilk eseri olarak kabul edilen *Dîvân-ı Hezeliyyât*'ı mevcuttur. Kaside ve terkîb-i bendlerden oluşan

ve 1930 beyit içeren bu divanını oluşturduğunda hiciv tarzında şiirler yazmayı da terketmiştir.[22]

Mesnevilerinden*Nemekdân-ı Hakîkat*'indeSenâyî'nin*Hadîkatü'l-Hakîka*'sını, *Dîde-i Bîdâr*'da(tlf. 1027/1618)Nizamî'nin*Mahzenü'l-Esrâr*'ını, *Muhabbet-nâme* adıyla da anılan *Mihr u Muhabbet*'inde (tlf. 1021/1612-13)[23]Nizamî'nin*Husrev u Şîrîn*'i ile Câmî'nin*Yûsuf u Zuleyhâ*'sını ve *Mecma'u'l-Bahreyn*'deHakanî-i Şirvanî'nin*Tuhfetü'l-Irakeyn*'ini örnek almıştır.[24]Gazellerinde Hakanî-i Şirvanî, Sa'dî-i Şirazî, Hâfız-ı Şirazî veBaba Figanî-iŞirazî'nin etkileri görülmektedir.[25]Şairin hiciv ve hezel türüşiirleri, henüz yayınlanmamıştır.[26]Daha çok kaside ve terkîb-i bendlerden oluşan hicivlerinde çağdaşı şairlerden Muhammed Rıza Fikrî ve Mu'min-i Kirmanî'yi, mesnevi, kıt'a ve rubailerinde de Hakîm Hidâyet gibi meslektaşlarını; bazı Horasan, Hindistan ve İsfahan şairlerini ve Emevilerin ikinci halifesi Yezîd'i hicvetmiştir.[27]Hicviye ve hezellerini içeren *Dîvân*, "kaba saba sözler, edep dışı ifadeler ve ağır hakaretler içermekle birlikte, dönemin folklorik unsurlarını barındırması, sokak dilini ve çarşı pazar kültürünü yansıtması bakımından Farsça sözlüklere de kaynaklık etmiştir.[28]

**Mu'min Han Hicviyesi**

Şifayî'nin meşhur hicivlerinden biri de I. Şah Abbas'ın veziri Mu'min Hân-ı Kirmânî hakkında yazdığı dokuz bentten oluşan terkib-i bendidir.[29]Hezec bahri "mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün" vezninde yazılmış bu hicviyede başta Mu'min Han olmak üzere, ailesi, yakınlarıve ataları da ağır sözlerle hicvedilmiştir.Şifayî, hicviyesinde sığır, keçi, köpek, eşek, maymun, tilki, kurt gibi hayvan adlarını, pire, sivrisinek gibi haşere isimlerini beyitlerin arasına serpiştirerekmuhataplarını bu canlıların vasıflarıyla nitelendirmiştir. Şair, bazı beyitlerde Arapça deyim ve terkipler ile Türkçe ifadeler kullanmıştır. Bunlar,hicve zenginlik katmış, diğer taraftan mananın anlaşılmasını güçleştirmiştir.

Mu'min Han bu hicviye yazıldıktan sonra İsfahan halkının diline düşmüş,kahrından iki haftadan fazla yaşamamıştır.[30]

Hicviye terkeb-i bend biçiminde olup dokuz bentten ibarettir:[*]

[*]Şerhin görülen iki nüshasından karşılaştırmalı olarak aktarılan alıntılarda,*Hicv-i Nuh-bend-i Şifâî* adıyla Türk Tarih Kurumu Ktp. Y651 numarada kayıtlı nüsha '**T**' rumuzu;*Tercümetü Manzûmeti Şifâî* adıyla Milli Ktp. A. Ötüken 1635 numarada kayıtlı nüsha '**M**' rumuzuyla belirtilmiştir.

بنشینم و نُه بندِ هجای تو بخوانم

با خسرو دین آن محک جوهر معنی

*Oturup senin hicvinin dokuz bendini*

*O mana cevherinin mihenk taşı olan din sultanına bir okuyayım*(T10[b], M 23[a])

ترکیبِ تو شیرازۀ عیبِ دو جهان است

با هر که بسنجیم تو را ظلم بر آن است

*Senin (için yazılan bu) terkib, iki dünya aybının şirazesidir.*

*Seni kiminle kıyaslasak ona haksızlık etmiş oluruz*. (T8[b], M 17[b])

Bu hicviyenin kaleme alınmasına Muhammed Mu'min Han sebep olmuştur. Mu'min Han, kılık, kıyafet ve tavır itibarıyla Şifayî'i saraya lâyık görmemiş, onun hakkında saray eşrafına alaycı ve küçümseyici sözler söylemiştir. Bu sözler şairin kulağına gidince Şifayî de bu hicviyeyi kaleme almıştır.

"Şifāyī merḥūm Şāh ʿAbbās'uñ ser-eṭıbbāsı ve Dīvān-ı ʿAbbāsīde ṣāḥib-i menzilet olup lākin ḳadd u ḳāmet ve ḳıyāfet ciheti sāʾire ḳıyās olınmayup ḥaḳīru'l-manẓar olmaġla Müʾmin Ḫān Dīvān-ıŞāhīye "bu maḳūle şaḫṣ ʿayb-resān olduġı ẓāhir ve nümāyāndır" kelimātın mecālis-i kibārda tekrār idüp resīde-i gūş-i Şifāyī olduḳda keşīde-i silk-i taḥrīr idüp erbāb-ı dīvān-ı Şāhī'ye ʿarż itmişdür."(T1[b], M 1[b])

Şifâyî hicivde sivri dilli oluşunu Mu'min Han ile ilişkilendirmiş ve buna sebep olduğu için ona beddua etmiştir:

از نامِ تو این کلکِ هجاتیز زبان شد

بر خویش بپیچید ازین ننگ چو طومار

*Bu hiciv kalemi senin adından dolayı sivri dilli olmuştur.*

*Bu utançla siz de rulo gibi kıvrılasınız.* (T8[b], M 17[b])

تا زنده‌ای این هجوِ جگرسوز بخوانند

بر روی تو هر مو که بروید ز تنِ تو

*Sen hayatta oldukça, bu yürek yakan hicvi*

*Vücudunda biten her bir kıl senin yüzüne okusun*.(T9[b], M 21[a])

این هجو تو بر هجو ستم کردم و داغم

کین مایهٔ تعظیمِ تو تا روز شمارست

*Seni hicvetmekle hicve zulmetmiş oldum, buna yanarım.*

*Çünkü bu hiciv, kıyamete kadar yüceltilmenesebep olacaktır.* (T6[a], M11[a-b])

**Şerhi**

Hicviyeyi, Mısır'dan Anadolu'yaAbdülkadir b. Ömer el-Bağdadî getirmiştir. Arap edebiyatı ve edebiyat tarihine dair önemli eserlerin müellifi olanel-Bağdadî,[31] 1667-1680 yılları arasında İstanbul ve Edirne'de bir müddet kalmıştır. el-Bağdadî, Edirneli Çelebi adıyla da anılan şair Kâmî Mehmed'in (ö. 1136/1723-24) [32] de bulunduğu bir mecliste bu hicviyeyi okumuş ve sözlü olarak izah etmiştir. Kâmî, Bağdadî'nin izahlarını önemli görerek unutulmaması için not etmiş ve daha sonra bu notları metin haline getirmiştir. Kâmî, bazen el-Bağdadî'nin verdiği karşılıklara ya da izahlara kendi yorumunu da katmıştır.

"Merḥūm ʿAbdülḳādir-i Baġdādī,Mışır'dan Rūm'a geldükde ẓurefā-yı Rūma nev-çāşnī-i yādigārolmaḳ üzere berg-i sebz-i mecālis-i suḫen-sencān idüplākin semāʿa mevḳūf ışṭılāḥāt-ı ġarībeyi ḥāvī olmaġlaʿabd-i faḳīr, Kāmī-i pür-taḳṣīr, kendüden teberrüken zīver-i gūşidinüp cāʾiz ki baʿżı ʿibāret ḫāṭırdan kenāre-nişīnola deyü şikeste beste manẓūme-i raʿnāya şerḥ olmaḳ üzere semāʿāmevḳūf maḥalleri mertebe-i mesmūʿa beyān olındı."(T1[b], M 1[b])

Kâmî bu hicviyenin benzer örneklerini derlemek maksadıylakadı olarak Bağdat'da bulunduğu (1704) sırada İranlı hacılara, ezberlerinde ya da yanlarında bu tarz hicviye olup olmadığını sormuştur:

این هجوِ تر و تازه که در دستِ خیالست

منسوخ کند نادره هجوِ چلبی را

"**Der dest-i ḥıyāl-est**, henūz beyāża çekilmemiş hiciv. **Hicv-i Çelebi** Merḥūm ʿAbdülḳādir Efendi, bende var idi, Mışır'da ḳaldı deyü ġāyet medḥ iderdi. Meşhūr bir hiciv imiş. Maḥṣūl-i beyt: Bu ter ü tāze hicv ki henūz der dest-i ḥıyāldür, maḳdem olan nādire hicv-i Çelebi'yi mensūḫ eyler. Faḳīr Baġdād'da ʿAcem'den gelen züvvāruñ maʿārif-i āşnālarından Küstāḥ nām bir şāʿirden suʾāl itdügümde āşnā çıḳub Şāh Kemāl nāmında bir şehzāde ḥaḳḳındadur deyü bir iki beytini oḳudı.

Bu hicivden aᶜceb ışṭılāḥāt-ı ġarībe ile bir tuḥfe-i şenī idi. Bütün olmamaġla istinsāḥ mümkün olmadı."(T3$^{b}$, M 6$^{a}$)

Kâmî'nin 1704 yılında Bağdat'ta bulunduğu bilindiğine göre bu şerhin de Bağdat dönüşünde metin haline getirildiğini söylemek mümkündür. Şerhte, hicviyeye ait 168 beyit yer almaktadır. Hicviyenin beyit sayısı daha fazla olmalıdır. Çünkü terkib-i bendin dördüncü bendinden şerh metninde sadece bir beyit mevcuttur. Anlamı anlaşılır bulunan bazı beyitler için hiçbir izah yapılmamış, böyle beyitler için "şerḥa ḥācet yoḳ" ya da "şerḥe gerek yok" kaydı düşülmüştür (T3$^{b}$, 7a; M13$^{b}$).

Beyitlerin izahlarında gerek Abdülkadir el-Bağdadî'nin verdiği bilgiler gerek Kâmî'nin ilave kayıtları,dönemin eğlenceleri, gelenekleri ve mekânları hakkında bilgiler içermesi bakımından hicviyeyi de, şerhini de değerli kılmaktadır. Beyitlerde izah gerektiren bazı yerel Arapça ifadelerin yanı sıra 'kem', 'bogça', 'köpek', 'kötek', 'tobra' gibi Türkçe kelimeler ve sözler de mevcuttur. Bu hicivde de Türkçe kelimeler; Türkçe yakmak fiilinin 'yakar' şeklindeki çekimli hali, Farsça ek-fiil ile birlikte "yakar-est" şeklinde kullanılmış, hatta bir mısraında edep dışı Türkçe bir söze de yer verilmiştir. Kâmî'nin, 'Türkīdür'kaydıyla belirttiği Türkçe kelime ve ibarelerin bu dönem şiirinde, özellikle hiciv içerikli şiirde kullanıldığına dair beşinci bentte yer alan aşağıdaki beytin izahında, "hicivde bu gibi Türkçe kelimeler kullanılagelmiştir" ifadesi önemli bir kayıt olarak kabul edilebilir.

ای شیشهٔ کم ظرف سر خویش نگه دار

کین سنگ بلا مایهٔ صد خانه یقارست

"**Kem ẓarf**, ṣīşenüñ ṣıfatıdur. **Kem**, Türkīdür. Mürdār ẓarfı olan ṣīşedimekdür. **Yaḳar-est**, Türkīdür. Hicivde bu maḳūle Türkiyāne taṣarrufāt idegelmişlerdür. Maḥṣūl-i beyt: Ey ḳarūre şişesi ᶜayārında olan!Mürdār ẓarflı başuñıṣaḳla. Bu hicv-i belā nice ḫaneler yaḳup ḫarāb olmasına sebebdür."[T5$^{b}$, M10$^{b}$]

مؤمن هَلَه لُم بازیِ چَملان به کجا رفت

پاکاریِ صد در صدِ کرمان به کجا رفت

**"Müᵓmin**, münādīẏey Müᵓmin dimekdür. **Hele lüm bāz** meydān-ı şaᶜbede-bāzda ibtidā dāᵓire ile ḫalḳı seyre cemᶜ [iden] kimesnedir.

**Çemlān**Ṣıfāhān'da meşhūr bir dervāzedür ki eṭrāfdan gelenṣaʿbede-bāz ve hengāme-gīrlerüñ iẓhār-ı hüner itdükleri meydāndur.**Pākār** cābīdür.**Ṣad der ṣad-i Kirmān**,Kirmān'da bir meşhūr maḥaldür kiKe-ennehuçār-gūşe ve her ṭarafında yüzer dükkānola ve cān-bā[z] ve hünerverān[uñ]maʿrekegāhları olmaḳ üzere vaḳf olınmış ve maʿreke vuḳūʿundaol dükkānuñ her birini kibār-zādenüñ biri icāre ile dutupcābī sene kirāsını virür.Maḥṣūl-i beyt: Ey Müʾmin sen evvel Çemlān'uñhele lüm bāzı ve ṣad der ṣaduñ cābīsi idüñ. Sen ḫān olduḳdan ṣoñra ol cihetler nice oldı, dimekdür."[T1$^{b}$, M2$^{a}$]

خُرجین و دف و تنبک و بوق و سگ و بُز کو

اسبابِ بزرگیِ عزیزان به کجا رفت

"**Ḫorcīn**, hegbe. Lākin merḥūm ʿAbdülḳādir Efendi çerçīn olmaḳ münāsibdür,dilenci hegbesi dimek olur deyü buyurdılar. **Def**, maʿrūfdur. **Tönbek**,dünbelekdür, **būḳ**, borı. Bektāşī dervīşleri çalar. **Seg**, maʿrūf, **buz**, keçi.**Kū**, kāf-ı ʿArabīyle ḳani dimekdür. Maḥṣūl-i beyt: Ke-ennehusen evvel bunlara mālik idüñ şimdi bu ḳadar esbāb-ı bozorgī nice oldı dimekdür."[T1$^{b}$, M2$^{a}$]

آن سنگ که نقشِ قدمِ حضر بر آن بود

میراثِ پدر از کله قلمان به کجا رفت

"**Kele-Ḳalmān**, bir meşhūr muḳallidüñ ismidür. Maḥṣūl-i beyt: Yaʿni ol muḳallidbir ṭaş gezdürürdi ki bir ḳadem nişānı var idi. Ḥażret-i Ḥıżr'uñnaḳş-i ḳademidir deyü kibārı gezdürüp cer iderdi. Ol ṭaşsaña babañdan mīrāṣ ḳalmış idi, ol ṭaş nice oldı, dimekdür.[T1$^{b}$, M2$^{a-b}$]

آن پیلَورِ پیر که اُشنان و سپندان

می‌برد به لَنجان و الَنجان به کجا رفت

"**Pīlever**, çerçī; **uşnān** çevgān dedükleri şeydür ki fuḳarā ṣabunyerine ḳullanurlar. **Sipendān**, üzerlik. **Elencān** ve **Lencān** Iṣfahān'a ḳarībbirernāḥiyedür ki pirinç ekilür. Maḥṣūl-i beyt: Senüñ pederüñ bir pīrolmışçerçī idi ki ol pīrligiyle çevgān ve üzerlik devşirüpLencān ve Elencān'a birinc ile degişmege götürür idi nice oldı, dimekdür.[T1$^{b}$, M2$^{b}$]

آن کهنه کشیشی که گریبانِ قبا را

می‌کرد نواز نیفهٔ تُنبان به کجا رفت

**Kohne-keşīş**, ḳoca rehbān; **nīfe**, iç ṭon yaḳası. Maḥṣūl-i beyt: Senüñ babañ olan ol ḳoca rehbān nice oldı ki ḳabāsınuñ yaḳası eskidükçe ṭonı yaḳasından kesüp yaḳasını tecdīd iderdi, dimekdür.[T2[a], M2[b]]

خالوت که کیک و پشه دی کوچهٔ بازار

می باخت به آهنگ نی انبان به کجا رفت

**Ḫālūt**, senüñ dāyuñ; **kīk**, pire;**peşe**, sivri siñek. **Mī-bāḫt**, oynadurdı. **Ney-enbān**, ḳaydā didikleri ki ekṣer kefere çalarlar. Maḥṣūl-i beyt: Senüñ dayuñ ki pire ve sivri sinegi ḳaydaya āheng idüp küçe vü bāzārda oynadurdı.Ol dayuñ nereye gitdi,dimekdür.[T2[a], M3[a]]

Beyitlerde zamanın eğlencelerine de yer verilmiştir. "Maymuna çevirmek" deyiminin ve "topa tutulmuş maymun" benzetmesinin kaynağı olan top ve maymun oyununun İran'da meşhur olduğu, bu oyunun Anadolu'da pek bilinmediği bilgisi de aşağıdaki beytin izahında verilmiştir:

عمّوی تو آن عنترِ مدقوق که صد طوب

در معرکه می خورد به یک نان به کجا رفت

**ʿAmmū**, maʿrūf; **ʿanter**, maymun. Medḳūḳ ṣıfatı, yaʿni ṭop ile medḳūḳTürkīde meṣeldür ki bir kimesneye eṭrāfdan iʿtirāż eyleseler ḥarīfi ṭopa ṭutulmış maymuna döndürdiler dirler. Lākin ḫāricde bu gūne maymun oyunı Rūm'da maʿrūf degildür, ʿAcem'de maʿrūf imiş. Tafṣīli bu kimaymuncı yüz ḳadar ṭıflān [ile] oynaduḳları ṭopı bir ṭorba ile gezdürür ve bir meydāna varduḳda ṭıflāndan aḳçe devşirüp ellerine birer ṭopvirür ki eṭrāfdan maymuna uralar. Maymun gāh pürtāb ve gāh taḳla ḳılupṭoplardan ṣavuşdığı fi'l-ḥaḳīḳa seyre sezādur. Maḥṣūl-i beyt: Senüñʿammüñ ol ṭopa dutılmış maymun idi ki iddiʿāen yüz ṭopı maʿrekede bir nāna ekel iderdi, ol ʿammüñ nireye gitdi?[T2[a], M3[a]]

آن یارِ مُهم‌ساز که از قاسمِ سقّا

شد نصب به فرّاشیِ میدان به کجا رفت

**Muhim-sāz**, pūzeveng maʿnāsına muṣṭalaḥdur. Ḳāsım nāmında bir saḳḳādāʾimā meydān-ı maʿrekeyi gözedüp şular. **Şod naṣb**, manṣūb şodmaʿnāsına[dur]. Maḥṣūl-i beyt: Senüñ ʿammüñ didükleri pūzeveng Ḳāsım-ı saḳḳā ṭarafından meydān ferrāşlıġına manṣūb olmuşidi, nereye gitdi?[T2[a], M3[b]]

Beyitlerde bazı eşyalar zikredilmiştir.Bu eşyalara ilişkin bazı gelenek ve göreneklere dair bilgiler de şerh metninde mevcuttur.

سی‌پاره و صندوقِ صفاهان به تعظیم

بردی به سرِ خرمنِ دهقان به کجا رفت

"**Sī-pāre**, eczāʾ-i şerīfe ṣandūḳ-i rübʿa didükleri dört köşelieczāʾ-i şerīfe ṣanduḳı[33] ki sūḫteler ḫarman zamānı köylere götürüpḫarman kenārında birer cüzʾ-i şerīf tilāvet ve bir miḳdār buġday alurlar. Maḥṣūl-i beyt: Sen oleczāʾ-ı şerīfe ṣandūḳını Işfehān köylerinde ḫarmanlara getürüp buġday cer iderdüñ, ol ṣandūḳ nereye gitdi?"[T2[a], M3[b]]

آن سیخ چراغی که سهم جدّ تو اشعب

می‌برد شب جمعه به دیوان به کجا رفت

**Sīḫ-çerāġ**, abdālāna maḫṣūṣ bir çerāġdur ki çerāġuñ ucında şişvardur ki, bir köşeye oturduḳda öñine ṣaplar. **Eşʿab**, ehl-i Medīne'denbir ṭamaʿkār kimesne idi. Eṭmaʿu min Eşʿab[34]deyü ḍarb-ımeṣel itmişlerdir. Her kim elinicebine ṣoḳsa baña aḳçe virecek deyü müteraḳḳibolur. Bir ādem ṣaḳızçignese ṣaḳız olduġını bilince ardına düşüp gider. Bāb-ı ṭamaʿda meṣeli çoḳdur.Maḥṣūl-i beyt: Ol şişli çerāġ ki senüñ ṭoḳuzıncı ceddüñ Eşʿab her Cumʿa gicesi dīvān ḳapusında oturup öñine ol çerāġı diküp cer iderdi, ol çerāġ nereye gitdi?[T2[a-b], M3[b]-4[a]]

Yiyecek ve meyve adları da hicviyede yer almıştır:

بر لب چو نهد خواجه شراب عنبی را

چون سیب گزد کوفته‌های دو شبی را

Ḫᵛāce, Müʾmin'den ʿibāret.**Şarāb-ı ʿinebī**, maʿrūf.**Sīb**, tüffāḥ,yaʿni meze. **Kūftehā-yi du şebī**, iki giceden ḳalma bayat köfte. **Kūfte-ḫᵛār**, evṣāf-ızemīmeden muṣṭalaḥdur. Maḥṣūl-i beyt: Müʾmin Ḫān her gāh ki şarābaleb ḳor tüffāḥ yerine iki gicelik bayat köfte ışırur.[T2[a-b], M3[b]-4[a]]

تخم خر ازین دهکده ترسم که بر افتد

از بس که شود مغز سرش ما حضرِ تو

**Toḫm-i ḫar**, ḫaruñ köki. **Dihkede**, köy, ḳarye maʿnāsına. **Ber ufted**, yuḳaru dökilür, yaʿni köki ḳalmaz. **Maġz**, ser beyni. **Mā ḥażar**, ḳahve altı. Maḥṣūl-i beyt: Ḳorḳarum senüñ köyüñde eşek köki ḳalmaz. Zīrā cümle saña ḳahve altıyaeşek beyni iḥżār iderler.[T4[a], M7[a]]

از کوفتهٔ آشِ حلیم است غدایت

پرورده وجودت به لُبِ نانِ دیوثی

**Āş-ı ḥalīm**, bulġur şorbası; **lub-i nān**, ekmek dilimi. Maḥṣūl-i beyt: Senüñ ġıdāñ bulġur şorbasınuñ köftesidür ve senüñ vücūduñ deyyūṯluḳ ekmeginüñ dilimiyle perverdedür.[T7[a], M14[b]]

Şifâyî, Mu'min Han'ın Dür Melek adlıhanımını da hedef tahtasına koymuş ve üçüncü bendi ona ayırarak ağır şekilde hicvetmiştir:

دندانِ تو چون بر لبِ خاتون شود بند

از بوس که دارد کزک کنج لبی را

**Çün** nice;**gezek**, merḥūm ʿAbdülḳādir Efendi meze maʿnāsına olmaḳ üzere naḳl buyurdılar, lākin bir yerden naḳl olunmamaġla çoḳluḳ mezesi olmayup aṣl-ı metnTürkiden de ḫālī olmamaḳ ḳarīnesiyle, Türkī gezek her gice bir yirde cemʿiyyet maʿnāsına olmaḳ münāsib görinür. Maḥṣūl-i beyt: Ey Müʾmin senüñ dendānuñ leb-i Dür Melek Ḫān üzerine nice bend olabilir?Olamaz.Ki ol leb öpülmekden her zamān bir cemʿiyyetde bir günc-i lebdedür.Gezek, gezer dimekdür.[T2[b-]3[a], M4[b]]

معشوقه پسِ پرده و این خواجهٔ حضرست

هنگامه چنین گرم کند حضر نبی را

"**Maᶜşūḳa**, Dür Melek;Ḫān'uñ ᶜāşıḳından kināyedür. Yaᶜni maᶜşūḳını perdeardında ḳor. Maḥṣūl-i beyt: Maᶜhūdāne Dür Melek maᶜşūḳını perde ardında ṣaḳlar. Müᵓmin suᵓāl itdükde Ḥażret-i Ḫıżr Nebī ziyāretüme geldi dir. Ḥażret-i Ḫıżr Nebī'ye böyle isnād ider. Ey Müᵓmin sen de böyle iᶜtimād idersin" [T3[a]]. "ᶜAcemde bir gice olur ki aña şeb-i Ḫıżr dirler. Ol gice ḫātunları pes-i perdede nihān idüp ve ḳapuların güşāde idüp eṣvābların daḫi meydāna ḳorlar ki Ḥażret-i Ḫıżr gelüp basa. Ḥattā ayaḳ nişānı bulup teberrüken bir birlerine itḥāf iderler"[M5[a] derkenar].

خاتونِ تو بر صورت دیوار زند جلق

در خانه مَدِه راه غلام کنبی را

**Ġulām-ı kenebī**, keneb giyāhīst ez līf-i üresen sāzend. Ġālibāyengilikgiyāhıdur. Müᵓmin Ḫān'uñ bālā-bülend bir ᶜArab köle ḳapucısı olup ḥareminegirer idi ve esrār-ḫᵛār olmaġla kenebītaᶜbīr itmişdür. Maḥṣūl-i beyt: Dür Melek Ḫān'uñ bir mertebe iştihāsı vardur ki dīvārda bir racül ṣūreti görse calaḳ-zenliḳider.Böyle iken sen ol kenebī ᶜArabı ḥaremiñe ḳorsun, ḳoma dimekdür.[T3[a], M4[b]]

همسایه ز بانگِ دهل نیم‌شبی مُرد

نشنیده چسان می کندش گوش کَرِ تو

**Hem-sāye**, ḳomşular;**dühül**, ṭabl;**çisān**, ne gibi;**ker**, kāf-ı ᶜArabīyle ṣaġır. Maḥṣūl-i beyt: Senüñ ḳomşularuñ gice yarısında ṣadā-yı dühülden mürd oldı. Ne gibi işitmemek eyler senüñ ṣaġır ḳulaġuñ? Yaᶜni ᶜuşşāḳ-ı Dür Melek gice yarısında davul ile gelürler, sen işitmezlikden gelürsin, dimekdür.[T4[a], M7[a-b]]

Hicviyenin dördüncü bendi Mu'min Han'ın atalarına ayrılmıştır.

اجدادِ تو آن روز که از خطهِ کرمان

نکبت زده کردند گذر سوی صفاهان

Müʾmin Ḫān'uñ aṣlı Kirmān'dan olmaġla beyān idüp dir ki senüñ ecdāduñ ol gün ki nekbetlikle Kirmān'dan Iṣfahān cānibine güẕer eylediler.[T4[b], M8[a]]

با ماده خری و دو سه گرگین سگ و یک بُز

چون قافلهٔ نکبتیِ خانه بدوشان

**Māde ḫar**, dişi ḳancıḳ eşek; **gurgīn-seg**, uyuzköpek; **buz** keçi, **ḫāne be-dūş**, faḳīr ki ḳanda aḫşam olursa anda yatur maʿnāsına istiʿmāl olınur. Maḥṣūl-i beyt: Senüñ ecdāduñ Kirmān'dan bir ḳancıḳ eşek ve iki üç uyuz köpek ve bir keçi ile nekbetler ḳafilesi gibi ki ḳanda aḫşam olursa anda yataraḳ Ṣıfāhān'a geldiler.Şol ḳıyāfet ile ki[T4[b], M8[b]]

زین کرده به بز چنبر غربال شکسته

خُرجین به خر انداخته از پاچهٔ تنبان

**Zeyn kerde**, egerlenmiş; **be buz**, keçiyi ḳırıḳ ḳalbur ḳaşnaġıile;**ḫorcīn**, hegbe. Maḫṣūl-i beyt: Keçiye ḳırıḳ ḳalbur ḳaşnaġından eger urmışlar, eşeklere hegbelerin ḳomışlar. Lākin hegbeleri de pāce-i tenbāndan, yaʿni eski ṭomanlarınuñ bacaḳlarını hegbe itmişler.[T4[b], M8[b]]

در شهر باین کوکبه چون روی نهادند

آوازه در افتاد به صد در صدِ چملان

**Şehr**yaʿni şehr-i Iṣfehān, **kevkebe** ḥaşmetlerine taʿrīż. **Ṣad der ṣad-i Çemlān** Iṣfehān'da oyuncılar meydānı. Maḥṣūl-i beyt: Iṣfehān'a bunlaruñ bu kevkebe ile geldükleri āvāzesi oyuncılar meydānına düşdi, yaʿnī Kirmān'dan bir ṭā'ife geldi, seyr idüñ deyü āvāze düşdi.[T4[b], M8[b]]

چون با خبر از مقدمشان گشت جلاقی

با خیل و حشر رفت به دیداریِ ایشان

**Cellāḳī**, bir meşhūr aşçı ki aşçılar sūḳınuñ ketḫudāları ve ḳoḳmış etler bişürüp ġurbet oġlanlarına yedürmekle maʿrūf ve ġurbetlere

mihmān-dārlıḳ idüp dāʾimā kārı, çengāne ve ġurbet oġlanlarınuñ mühim-sāzı olur kimesne imiş. Maḥṣūl-i beyt: Çunki bunlaruñ geldüklerinden ḫabīr oldu. Bunlaruñ istiḳbāline kendi ḫadem ve ḥaşemiyle görüşmege gitdi.[T4[b-]5[a], M9[a]]

بیچاره دلش خون شد و بگریست بزاری

چون دید که هستند عزیزان همه عریان

**Dileş**, żamīri cellāḳīye rāciʿdir. Maḥṣūl-i beyt: Çun ki Cellāḳī bu ʿazīzleribu ḥāl ile ʿuryān gördi, dili ḫūn olup aġladı dimek olur. [T5[a], M9[a]]

Bu örnekler dışında, aşağıda bazıları verilen kelime ve terkipler de hicviyedegeçmektedir. Burada bunların şerhte yer alan Türkçe karşılıklarınıve izahlarını vermekle yetineceğiz.

**ʿaḳīḳa**(عقیقه): mevlūd ḳurbānı

**ʿazīzān**(عزیزان):ecdād

**bed-gevher**(بد گوهر): bed aṣl

**bendī**(بندی): uçḳur

**ber-āverd**(بر آورد): armaġan

**berze**(برزه): çift öküzi

**beytu'l-luṭf**(بیت اللطف): babül-ḫāne

**bī-puşt der**(بی پشت در): mandalsız ḳapu

**boḳçe**(بغچه): Türkīde boġçadan muḥarref

**cell-i rengīn**(جل رنگین): Mışır eşeklerine maḫṣūṣ ḳırmızıcel

**cuġd**(جغد):bayḳuş

**çār-sūy-i gunde-pezān**(چارسوی گنده پزان): fuḳarā ve ġurbet oġlanları ve çingāneler çarşusıdur ki anda ḳoḳmış etler ve cigerler ve işkenbeler ṣatarlar ve babul-ḫāne gibi maḥall-i fısḳdur

**çeper-bāf**(چپر باف): çeper, rīşüñ ṭoḳınmış yaʿni ḳarış muruş rīşüñ ṣıfatıdur

**çermīne**(چرمینه):zıbıḳ

**defʿī**(دفعی): mevt-i fecāʾ

**dest u gırībān**(دست و گریبان):el yaḳadögüşden kināye

**deyr-şikāfān**(دیر شکافان):erbāb-ı tecrübe

**dij-mār**(دژ مار): şāh-mārān ḳalʿası

**Dür Melek**(دُر ملک): Müʾmin Ḫān'uñ zevcesinüñ ismi

**Errān**(اران):Keşān'da bir ḳaryedür ki eşekleri ġāyet büyük olur imiş Anaṭolu'da Merzifon gibi

**evbār-ı furū berende**(اوبار فرو برنده): Hindūstān'dagergedānaçuḳur ḳazup düşürirler imiş

**gāv**(گاو): ṣıġır. Lākin iḳtiżā-yımaḳām geyik ister. Zīrā ṣıġırla yārān ḳapusına varılmaz ve hem gāv geyige dirler

**gilkār**(گلکار): kerpiç ve balçıḳ işleyenlerüñ boġazına aṣdıḳları kīse

**gundeter**(گندهتر):ziyāde ḳoḳmış

**gūr**(گور): mezār;bunda gergedanavladuḳlarıçuḳur

**ḥarīfān** (حریفان):zen-pāreler

**ḥaşer**(حشر): ġavġa

**ḫaṭṭ u ḥāl-i ʿArabī**(خط و خال عربی): ʿArab ḫātunlarınuñ igne ile baʿżı maḥallerine ḫāl-i ʿāriyetpeydāitdükleridür

**heykel**(هیکل): hāʾ ve kāf-ı meftūḥ ilecüsse ve ḥaşmet ve mehābet

**ḳābile**(قابله): ebe

**ḳālib-i çūbīne**(قالب چوبینه): aġaçdan delinmiş ḳubur

**Ḳāsım**(قاسم): Ḳāsım nāmında bir saḳḳādāʾimā meydān-ı maʿrekeyi gözedüp ṣular

**kennās**(کناس): süpüründiçıḳarıcı ve süpürüci

**kepenek**(کپنک):şubanlargiydügi

**keşmekeşān**(کشمکشان): ʿarūsuñ nāz u istiġnāsı ve mābeynde olanlaruñ yürideyübrām ve ilḥāḥlarından ʿibāretdür

**kezer**(کزر):haviç

**kulāde**(کلاده): eski,parepareve ḳarış muruş

**küleh-dār**(کله دار): serdār

**kuleh-i zengule**(کله زنگله): çınġıraḳlı külāh

**laḥn-i ʿarūsī**(لحن عروسی): düğüntürkisi

**lūle-i ḫarek**(خرک لولهِ): eşek yavrısınuñ yuvarlanupyaltaḳlanmasışıfatıyla muttaṣıf

**māye-i seg kelle**(مایهِ سگ کله): eşekbaşı beyni

**mustevcib-i şemşīr**(مستوجب شمشیر):vācibu'l-ḳatl

**münderes** (مندرس):eski

**nāf burīden**(نافبریدن): göbek kesmek

**nevḥa-i şuyūn**(نوحهِ شیون):yeˀs ve mātem feryādı

**pāgāh**(پاگاه): ṣığır aġılı

**pāy-ı nigārīn**(پای نگارین): ḥınnālı ayaḳ

**pīrāhen-i peşmīn**(پیراهن پشمین): yüñden ṭoḳınmış gömlek

**pīş-rev**(پیشرو):muḳaddem

**puşt-i zihār**(پشت زهار): ḳasıḳ altı

**rāḥatī**(راحتی): Özbek lisānındaāb-rīz

**rīş**(ریش): laḥye

**rīşe-i dum**(ریشهِ دم): ḳuyruḳ saçaġı

**rūy-nemāy**(روی نمای): yüz görümlügi

**serez**(سرز): bozan maraż;berzgerān ṭoḳmaġı

**şeb-pīrehen**(شب پیرهن):gicelik gömlek

**taḫte külāh**(تخته کلاه):noḳṣān ṣıfātlaragiydürürler

**ṭanebī**(طنبی):fāḥişe menzilinde bir ḳaranlıḳ dehlīze gizlenen zen-pāreye, ṭanebī dirler imiş

**ṭūmār-neseb**(طومار نسب): silsile-nāme

**yārān bih ez māst**(یاران به از ماست):Türkīde bizden eyüler dirler

**zeh-dār**(زهدار): ḳancıḳ

**zīr-zemīn**(زیر زمین): izbe

**Nüshaları**

Hicviye şerhininfarklı adlarla kayıtlı on kadar nüshası tespit edil-miştir. Bu nüshalardan yalnızca Çorum Hasan Paşa 2095 numarada kayıtlı nüsha, mukaddime kısmında Kâmî adının geçtiği yerde Nabi adı yazılıdırve nüsha da şair Yusuf Nâbî adına kaydedilmiştir.

1. Nurosmaniye Yazma Eser Ktp. Nurosmaniye Koleksiyonu 4695/5

*Hicviyyât* adıyla kayıtlıolup $69^{b}$-$71^{b}$ yaprakları arasındadır. Yaprak $71^{b}$'de üst kenara "İçinde olan lügât-ı nâ-şenîdei Abdulkâdir Efendi hall itmişdür" kaydı mevcuttur. Aynı yüzde beyitlerin başında "Hicv-i Hakîm Şifayî der Vasf-i MirzâMu'minVezîr-i Şah Abbas" başlığı mevcuttur. Muhtemelen Nâbî'nin izah esnasında tuttuğu notlara ait nüsha olmalıdır. Kelime ve ibarelerin anlamlarından ibaret kısa izahlar

beyitlerin kenarlarındaince kalemle yazılmıştır. Kâmî bu notları daha sonra metin haline getirmiş olmalıdır.

2. Ankara Milli Ktp. A. Ötüken1635

*Tercümetü Manzûmeti Şifâî* adıyla kayıtlıdır. Ebru desenli mukavva kaplı, zencirekli bir cilt içerisinde 215x130 (165x80) mm. ebadında, 23 yapraktan ibarettir. Altın yaldız cetvel içerisinde talik hatla yazılmıştır. Müstensih ve istinsah kayıtları yoktur. Zahriyede 'Şerḥ-i Ḥicv-i Mu'min Han' ve Mehmed Reşîd ve Reisülküttap Mustafa'nın temellük kayıtları vardır. Farsça beyitler cetvel içerisinde yazılmış ve harekelenmiştir. Önemli yerler kırmızı keşidelidir. Bazı yapraklarda derkenarda notlar vardır.

3. Türk Tarih Kurumu Ktp. Y/651

Kahverengi deri kaplı cilt içerisindedir. Talik hatla yazılmıştır. Satır sayısı muhtelif olup başlıklar ve önemli kısımlar kırmızı keşidelidir. Zahriyesinde eser adı *Hicv-i Nuh-bend-i Şifâî* olarak kayıtlıdır. Yine zahriyede Min kütübi Müderriszâde es-Seyyid 'Abdülkerîm el-Ankaravî sene 1201 (1787) kaydı mevcuttur.

4. Çorum Hasan Paşa Hk. 2095

*Kasîde-i Şifâyî Şerh-i MerhûmYûsufNâbî* adıyla kayıtlı mecmuanın $1^{b}$-$26^{a}$ yaprakları arasında olup talik hatla, 22 satırdır. Hicviyeye ait beyitler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metin, *Kasîde-i Hakîm Şifayî der Hicv-i Vezîr Muhammed Mu'min* başlığı ile başlayıp sondan eksiktir. Bazı sayfaların derkenarında kısa notlar mevcuttur. Hicviye şerhi istinsah edilirken şârihin adının geçtiği yerde Kâmî yerine Nâbî yazılmıştır.Bu şerhin Divan edebiyatımızın hikemî şairlerinden Nâbî'ye (ö. 1124/1712) ait olması söz konusu değildir. Mecmuanın $26^{b}$-$28^{b}$ yaprakları arasında şair Nâbî'nin Erzurumlu mühürcü Musa'ya gönderdiği mektup suretinin yer alması bu hataya yol açmış olmalıdır.

5. İstanbul Ali Emiri Ktp. Manzum 373/3

*Şifâ'î'nin Hicviyyesinin Tercümesi* adıyla kayıtlıdır. Sırtı ve kenarları meşin, üzeri kadife kaplı cilt içerisinde; yaldızlı, zencirekli, şirazeli ve mıkleplidir. Talik hatla yazılmıştır.

6. İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. 303/17

Şerhin baş kısımlarını hâvidir.[35]

7. Kütahya Zeytinoğlu İlçe Halk Ktp. 545/10

*Şerh-i Hicv-i Mu'min Han* adıyla kayıtlıdır. Mecmuanın 80-95. yaprakları arasındadır.

8. İzmir Milli Ktp. 316

*Şerh-i Dîvân-ı Şâhî* adıyla kayıtlıdır. 210x150 (165x85) mm. ebadında, 1159/1746 yılında nesih hatla yazılmıştır.[36]

9. Kahire/Mısır Milli Ktp. Türkçe Yazmalar Talat 50

Mecmuanın 227-236. yaprakları arasında *Şerh-i Kaside-i Farisiye* adıyla yer almaktadır.

10. Almanya DeutscheNationalbibliothekMs.Or.Oct.3017

*Şerh-i Kaside-i Şifâ'î* adıyla kayıtlıdır. 180x120 (115x70) mm. ebadında, 31 yapraktır. Talik ile yazılmış olup sayfalar 11 satırdır.

**KAYNAKÇA**

ʿAcemī, Ḥuseyn, "Melīku'ş-Şuʿarā Ḥakīm Şifāī", *Yaġmā* , Şomāre: 283, Ferverdīn 1351 hş. (1972), s. 42-44.

Ateş, Ahmet, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968.

Canım, Rıdvan, *Edirne Şairleri*, Akçağ Yay., Ankara 1995.

Çiftçi, Hasan, *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.

Ḫayyāmpūr, ʿA.,Ferheng-i Suḫenverān, Cild-i dovvom, İntişārāt-i Ṭılāye, Tahran 1372 hş. (1993).

Hoca, Nazif, "Abdülkâdir el-Bağdâdî", *DİA*, C 1, İstanbul 1988, s. 230-231.

*İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kütüphanesi*, C III, hzl. Ali Yardım, İzmir 1997.

Kâmî Mehmed b. İbrahim Gülşenî, *Hicv-i Nuh-bend-i Şifâî*, yzm., Türk Tarih Kurumu Ktp. Y651.

_____, *Tercümetü Manzûmeti Şifâî*, yzm., Milli Ktp. A. Ötüken 1635.

Ḳaragozlu, ʿAlireżāZekāvetī, "Dīvān-i Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", *Neşr-i Dāniş*, Şomāre: 46, Ḫordād u Tīr, 1367 hş. (Aralık 2012), s. 53-55.

Karatay, F. Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961.

Naṣrābādī, Mīrzā Muḥammed Ṭāhir, *Teẕkire-i Naṣrābādī*, bāTaṣḥīḥve Muḳābele-i Vaḥīd-i Destgerdī, Çāp-i Sevvom, Kitābfurūşī-i Furūġī, 1361 hş. (1927).

Raḫīmī, Kubrā, "Nabż-şinās-i suḫen, Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", *Ferheng-i İṣfahān*, Şomāre: 37-38, Pāyīz u Zimistān 1386 hş. (2007), s. 32-39.

Ṣafā, Ẕabīhullāh, *Tārīḫ-i Edebiyyāt der Îrān*, V/2, Çāp-i dehom, İntişārāt-i Firdovs, Tahran 1386 hş. (2007).

Şefīʿiyyūn, Saʿīd, "Cāygāh-i Şifāyī der Sebk-i Hindī", *Pejūhişnāme-i Zebān ve Edeb-i Fārsī* (*Govher-i Gūyā*), Sāl-i sevvom, Şomāre-i sevvom, Peyāpey-i 11, Pāyīz 1388 hş. (2009), s. 109-130.

*Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, hzl. Y. Dağlı-E. Nedret İşli-C. Serbest-D. Fatma Türe, Yapı Kredi Yay.,İstanbul 2001.

Yazıcı, Gülgün, "Kâmî", DİA, C 24, İstanbul 2001, s. 279-280.

---

[1]Şifayî hakkında bibliyografya için bk.ʿA. Ḫayyāmpūr, *Ferheng-i Suḫenverān*, C II, 506-507; Ẕabīḥullāh Ṣafā, *Tārīḫ-i Edebiyyāt*, V/2, s. 1075. Ahmet Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, s. 509.

[2] Ẕabīḥullāh Ṣafā, *Tārīḫ-i Edebiyyāt*, V/2, s. 1075-76; Mīrzā Muḥammed Ṭāhir-i Naṣrābādī, *Teẕkire-i Naṣrābādī*, s. 212;Saʿīd Şefīʿiyyūn, "Cāygāh-i Şifāyī der Sebk-i Hindī", s. 111.

[3] Ḥuseyn-i ʿAcemī, "Melīku'ş-Şuʿarā Ḥakīm Şifāī", s. 42.

[4] Kubrā Raḫīmī, "Nabż-şinās-i suḫen, Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 32.

[5] *Hicv-i Nuh-bend-i Şifâî*, Türk Tarih Kurumu Ktp. Y651, yp. 5[b]; *Tercümetü Manzûmeti Şifâî*, Milli Ktp. A. Ötüken 1635,yp. 11[a].

[6] Kubrā Raḫīmī, "Nabż-şinās-i suḫen, Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 34-35.

[7]Saʿīd Şefīʿiyyūn, "Cāygāh-i Şifāyī der Sebk-i Hindī", s. 112; Kubrā Raḫīmī, "Nabż-şinās-i Suḫen, Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 34-35; Ḥuseyn-i ʿAcemī, "Melīku'ş-Şuʿarā Ḥakīm Şifāī", s. 44.

[8] Ẕabīḥullāh Ṣafā, *Tārīḫ-i Edebiyyāt*, V/2, s. 1077;ʿAlireżāẔekāvetī Ḳaragozlu, "Dīvān-i Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 53.

[9] Ẕabīḥullāh Ṣafā, *Tārīḫ-i Edebiyyāt*, V/2, s. 1077.

[10]Saʿīd Şefīʿiyyūn, "Cāygāh-i Şifāyī der Sebk-i Hindī", s. 110;Ḥuseyn-i ʿAcemī, "Melīku'ş-Şuʿarā Ḥakīm Şifāī", s. 42.

[11ʿ]Alireżā Ẕekāvetī Ḳaragozlu, "Dīvān-i Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 54.

[12]Ahmet Ateş, İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I, s. 509;Saʿīd Şefīʿiyyūn, "Câygâh-i Şifâyî der Sebk-i Hindî", s. 110.

[13ʿ]Alireżā Ẕekāvetī Ḳaragozlu, "Dīvān-i Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 53.

[14] Ẕabīḥullāh Ṣafā, *Tārīḫ-i Edebiyyāt*, V/2, s. 1076-78.

[15ʿ]Alireżā Ẕekāvetī Ḳaragozlu, "Dīvān-i Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 54.

[16ʿ]Alireżā Ẕekāvetī Ḳaragozlu, "Dīvān-i Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 55.

[17]Ẕabīḥullāh Ṣafā, *Tārīḫ-i Edebiyyāt*, V/2, s. 1078.

[18]Mīrzā Muḥammed Ṭāhir-i Naṣrābādī, *Teẕkire-i Naṣrābādī*, s. 212.

[19] Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, s. 400.

[20]Ḥuseyn-i ʿAcemī, "Melīku'ş-Şuʿarā Ḥakīm Şifāī", s. 42.

[21]ʿAlireżā Ẕekāvetī Ḳaragozlu, "Dīvān-i Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 54.
[22]Saʿīd Şefīʿiyyūn, "Cāygāh-i Şifāyī der Sebk-i Hindī", s. 110;Ẕabīḥullāh Ṣafā, *Tārīḫ-i Edebiyyāt*, V/2, 1075-82; Kubrā Raḥīmī, "Nabż-şināṣ-i Suḫen, Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 36; F. Edhem Karatay, *TSMK FY Kat*., s. 283-84; Ahmet Ateş, *Farsça Manzum Eserler*, s. 509. Hakîm Şifâyî, *Hicviyyât*, NurosmaniyeKtp. 4965/5, yp. 69-71.
[23]Ahmet Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, s. 510.
[24]Saʿīd Şefīʿiyyūn, "Cāygāh-i Şifāyī der Sebk-i Hindī", s. 124-25.
[25]Saʿīd Şefīʿiyyūn, "Cāygāh-i Şifāyī der Sebk-i Hindī", s. 122;Kubrā Raḥīmī, "Nabż-şināṣ-i Suḫen, Ḥakīm Şifāyī-i Iṣfahānī", s. 37-38.
[26]ʿAlireżā Ẕekāvetī Ḳaragozlu, "Dīvān-i Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 53.
[27]Saʿīd Şefīʿiyyūn, "Cāygāh-i Şifāyī der Sebk-i Hindī", s. 123-24.
[28]Saʿīd Şefīʿiyyūn, "Cāygāh-i Şifāyī der Sebk-i Hindī", s. 122.
[29]Ḳazvīnī, *Yād-dāşthā*adlı eserinde (C 9, s. 268-280) bu terkib-i bendin metnini yayınlamıştır [Kaynak:ʿAlireżā Ẕekāvetī Ḳaragozlu, "Dīvān-i Ḥakīm Şifāyī-i İṣfahānī", s. 55 (dpn.3)].
[30]Saʿīd Şefīʿiyyūn, "Cāygāh-i Şifāyī der Sebk-i Hindī", s. 118.
[31]Nazif Hoca, "Abdülkâdir el-Bağdâdî", *DİA*, C 1, s. 230-31.
[32] Rıdvan Canım, *Edirne Şairleri*, s. 361-65; Gülgün Yazıcı, "Kâmî", *DİA*, C 24, s. 279-280.
[33]Sī-pāre, Kur'ân-ı Kerim'in otuz cüz'ünün her biri müstakil halde ciltlenmiş cüzlerine denir. Bu cüzler bir sandık içerisinde mevlidlerde huzurda olanların önüne konur ve huzurda olanlar bu sandıktan birer cüz alarak okurlarmış. Bu sandığa da sandūḳ-i sī-pāre denirmiş.
[34]"Eş'ab'tan da açgözlü" anlamındadır.
[35] Bk. *Yapı Kredi Sermet Çifter Kat*., s. 144.
[36] Bk. *İzmir Milli Ktp. Yazma Eserler Kataloğu*, III, 322.